

proizvodno-ekonomska obilježja poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava u sr hrvatskoj*

dr josip defilippis

43 istraživanja

—→ U ovom radu pokušat ćemo prikazati neka osnovna proizvodno-ekonomska obilježja poljoprivrednih domaćinstava i njihovih gospodarstava na osnovi analize: (1) proizvodnih kapaciteta domaćinstva i gospodarstva, (2) načina i obilježja formiranja i raspodjele njihovog prihoda, te (3) nekih elemenata opremljenosti trajnim potrošnim dobrima. Radi što potpunijeg sagledavanja stvarnog ekonomskog položaja podatke dajemo komparativno za tri kategorije domaćinstava, tj. za poljoprivredno, mješovito te za prosječno seosko domaćinstvo. Koristili smo se raspoloživim podacima statističke građe i parcijalnim rezultatima nekih empirijskih istraživanja.

proizvodni kapaciteti seoskog domaćinstva

Proizvodni kapaciteti seoskog domaćinstva bit će u ovom radu obrađeni kao: 1. proizvodni kapaciteti zemljišta, 2. kapaciteti radne snage seoskog domaćinstva i 3. kapaciteti sredstava (strojevi) za proizvodnju na seljačkom gospodarstvu. Svi oni zajedno mogu dati zaokruženu sliku o općim proizvodnim kapacitetima seoskog domaćinstva, posebno s obzirom na poljoprivrednu proizvodnju na gospodarstvu.

zemljišni kapaciteti seoskog domaćinstva

Ukupne obradive površine 1974. godine u SR Hrvatskoj obuhvaćale su 2,105.000 ha, od čega je privatni sektor koristio 1,739.000 ha (ili 82,6%), a društveni 366,000 ha (ili 17,4%). U proteklom desetogodišnjem razdoblju (1965—74) ukupne obradive površine smanjile su

■
* Ovaj rad predstavlja dio analize koju je autor izradio u okviru studije »Mirovinsko osiguranje poljoprivrednika SR Hrvatske«, Centra za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (Zagreb, 1977.)

se za 110.000 ha (ili 5%), pri čemu su društvene porasle za 52.000 ha (ili 16,6%) a privatne se smanjile za 162.0000 hektara (ili 8,5%). Privatni sektor posjeduje većinu obradivih površina republike pa se i njegov odnos prema tim površinama bitno odražava na kretanje sveukupnih obradivih površina.

Tendencija smanjenja poljoprivrednih, odnosno obradivih površina prisutna je u čitavom poslijeratnom razvoju. Ona je rezultat općeg društveno-ekonomskog razvoja, posebno u selu i poljoprivredi. Prisutna je i u drugim republikama u našoj zemlji, a i u drugim zemljama. (Tabela 1)

Tabela 1

Distribucija domaćinstva, prema veličini ukupnog zemljišnog posjeda, 1969. i 1975. g.

Veličina posjeda (u ha)	1969.	1975.		
	Prosječno	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
Do 1,0	21,9	3,3	20,9	14,6
1,01—3,00	36,9	25,5	33,3	30,6
3,01—5,00	20,6	27,0	21,3	23,3
5,01—7,00	11,2	21,4	9,8	13,9
7,01—9,00	4,3	10,0	4,9	6,8
9,01 i više	5,1	12,8	9,8	10,8

Izvori: **Popis poljoprivrede 1969. i Anketa 1975.**

Posjedovna struktura seoskih gospodarstava Hrvatske odraz je predratne agrarne prenapućenosti, a karakterizirana je izvanrednom usitnjenošću. Tako je učešće gospodarstva od 3 ha poraslo do 55,4 u 1960. na 58,8% u 1969. godini.¹ Nasuprot ovome, anketno istraživanje iz 1975. godine pokazuje stanovitu tendenciju strukturalnog poboljšanja.² Učešće gospodarstva s malim zemljišnim posjedom osjetno opada (do 3 ha na 45,0%), dok su gospodarstva s većim posjedom postala brojnija. Unatoč iskazanim tendencijama poboljšanja posjedovne strukture ostaje činjenica da privatno gospodarstvo Hrvatske karakterizira posjedovanje vrlo malenih kapaciteta zemljišta.

Tabela 2

Domaćinstva prema veličini obradivog zemljišta gospodarstva

— u %

Površina obradivog zemljišta u ha	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
Do 1,00	9,3	34,9	25,8
1,01—3,00	37,4	39,7	38,9
3,01—5,00	26,5	16,1	19,8
5,01—8,00	22,1	7,7	12,8
8,01 i više	4,7	1,5	2,7

Izvor: **Anketa 1975.**

Struktura domaćinstva prema veličini obradivog zemljišta još očiti- je ukazuje na usitnjenost zemljišnih proizvodnih kapaciteta. Čak 64,7% domaćinstava ima manje od 3 ha obradivih površina. Gospodarstvo veće od 5 ha obradivih površina — što u datim okolnostima možemo smatrati velikim proizvodnim kapacitetom — ima samo oko 15% domaćinstava.

Promatrana prema socio-profesionalnim obilježjima domaćinstva, distribucija gospodarstva u odnosu na veličinu proizvodnih kapaciteta pokazuje značajne razlike. Mješovita domaćinstva su daleko broj- nija u nižim veličinskim grupama. Tako čak oko 35% mješovitih do- maćinstava ima manje od 1 ha obradivih površina prema tek 9% poljoprivrednih. Ili, u grupi iznad 5 ha obradivih površina nalazimo tek oko 9% mješovitih prema čak oko 27% poljoprivrednih domaćin- stava. Mješovita domaćinstva dakle posjeduju i koriste daleko ma- nje zemljišne kapacitete, i to je jedna od bitnih proizvodnih odlika ko- ja ih diferencira od poljoprivrednih domaćinstava.³

Tabela 3

Gospodarstva prema broju parcela obradivog zemljišta

Broj parcela	— u ha		
	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
1	3,4	7,5	6,1
2—3	16,2	14,3	15,0
4—5	16,2	20,9	19,2
6—9	29,1	28,6	28,8
10—15	21,5	16,5	18,3
16 i više	17,3	12,2	12,7

Izvor: **Anketa 1975.**

Tabela 4

Gospodarstva prema veličini neobrađenog zemljišta

Neobrađeno zemljište (u ha)	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
do 0,25	19,2	29,9	27,0
0,26—0,50	21,9	27,3	25,8
0,51—1,00	26,0	19,1	21,0
1,01 i više	32,9	23,7	26,2

Izvor: **Anketa 1975.**

Zemljišni je posjed seoskog domaćinstva Hrvatske, dalje, karakte- riziran velikom rasparčanošću. Čak je oko 60% gospodarstava smje-

1) Podaci Popisa poljoprivrede 1960. i ocjene iz uzorka kojim je 1969. godine obuhvaćeno 116.113 domaćinstava (navedeno prema **Statističkom godišnjaku SRH, 1972**).

2) Anketa je izvršena u okviru istraživanja »Mješovita gospodarstva SR Hrvatske«, a obuhvatila je 1.019 domaćinstava, od čega 655 mješovitih i 363 poljoprivredna domaćinstva.

3) U zadnjem trogodišnjem razdoblju (1973—75) prosječno je poljoprivredno domaćinstvo koristilo 3,24 ha obradivih površina, a mješovito tek 1,96 ha. (**Anketa o seoskim domaćinstvima, SB, SZS, Beograd 1970—1975**).

šteno na više od 6 parcela, odvojenih zemljišnih površina, ili, svako treće gospodarstvo ima više od 10 odvojenih dijelova.

Ovakva raspardeliranost smanjuje proizvodne efekte na već ionako malenim zemljišnim površinama gospodarstva. Ujedno na ovom ionako malenom zemljišnom posjedu redovito nalazimo neobrađene obradive površine.⁴ Postojanje neobrađenih površina tako je rašireno da čak svako četvrto gospodarstvo u republici ima preko 1 ha neobrađene zemlje. Poljoprivredna gospodarstva imaju više negoli mješovita gospodarstva neobrađenog zemljišta: čak svako treće poljoprivredno gospodarstvo ima preko 1 ha neobrađenih površina. Uzme li u obzir da seljačko gospodarstvo posjeduje u pravilu vrlo male površine, s pravom se može postaviti pitanje: što je razlog tako široko rasprostranjenoj pojavi? Radi li se stvarno o ugaru kao agrotehničkoj mjeri, ili je riječ o marginalnim površinama, ili su to površine napuštene zbog socio-demografskih, a ne ekonomskih razloga? Činjenica je ipak da te površine postoje i da im se veličina stalno povećava.

Tabela 5

Domaćinstva prema povećanju i smanjenju zemljišnih površina gospodarstava 1971—1975.

Promjene u površinama	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
Povećalo se	8,7	4,3	5,9
Jednako je	79,8	86,2	83,9
Smanjilo se	11,5	9,5	10,2

Izvor: **Anketa 1975.**

Anketna istraživanja ukazuju da je u prošlom petogodišnjem razdoblju (1971—75) broj domaćinstava koja su smanjila svoje zemljišne površine skoro dvostruko veći od broja onih koja su povećala svoj posjed. Bilansno uzevši, prisustvujemo procesu smanjenja zemljišnih kapaciteta seoskog domaćinstva, a ono je naglašenije kod grupe mješovitih domaćinstava. Interesantno je spomenuti da je tendencija smanjenja obrnuto razmjerna veličini zemljišnih površina gospodarstva: što je gospodarstvo po svojim zemljišnim kapacitetima veće, to bilansno pokazuje manju tendenciju smanjenja. Dapače, domaćinstva s gospodarstvom iznad 5 ha obradivih površina u većoj su mjeri povećala negoli smanjila svoje površine. Ovakva kretanja nas upućuju na prisustvo takvog procesa diferencijacije u kojem se gospodarstva s manjom površinom i dalje smanjuju, a ona s većom zemljišnom površinom stagniraju ili čak povećavaju svoje zemljišne kapacitete.

radna snaga
seoskog domaćinstva

Ukupno seosko stanovništvo SR Hrvatske 1971. godine brojilo je 2,610.307 stanovnika, što znači da je na selu živjelo oko 60% ukupnog stanovništva Hrvatske. Unatoč tome što veliki dio radnih kapaciteta obavlja svoju osnovnu djelatnost u gradovima, ipak ostaje činjenica da većina stanovnika i radnih kapaciteta republike živi na selu.

Tabela 6

Članovi i privredno aktivni u seoskom domaćinstvu
(prosjeak po domaćinstvu)

Razdoblje	Mješovito domaćinstvo		Poljoprivredno domaćinstvo	
	broj članova	broj privredno aktivnih	broj članova	broj privredno aktivnih
1970—72.	3,6	2,0	4,1	2,0
1973—75.	3,3	1,5	4,0	1,5
Indeks				
1970—72 = 100	91,6	75,0	98,8	75,0

Izvor: **Anketa o seoskim domaćinstvima**, SB, SZS, Beograd 1970—1975.

Prosječno domaćinstvo je brojilo oko 3,8 članova, pri čemu je mješoviti tip brojniji od poljoprivrednog. Oba tipa domaćinstva imaju u prosjeku oko 1,5 privredno aktivna člana. Otuda proizlazi da je stupanj aktivnosti stanovništva u poljoprivrednom tipu domaćinstva općenito nešto viši. Iako se radi o podacima iz uzorka, kretanje broja ukupnih i aktivnih članova domaćinstva u posljednjem šestogodišnjem razdoblju (1970—1975) ukazuje na tendenciju opadanja. Pri tome je opadanje ukupnog broja članova izraženije u mješovitih nego li u poljoprivrednih domaćinstava. Posebno je važno jače naglašeno opadanje privredno aktivnog dijela domaćinstva. Na taj se način smanjuje aktivnost, odnosno proizvodni radni kapaciteti seoskog domaćinstva.

Tabela 7

Domaćinstva prema broju aktivnih osoba

— u %

Broj aktivnih	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
bez aktivnih	1,4	3,8	3,0
1	26,1	23,4	24,3
2	43,9	33,9	37,4
3	19,7	23,5	22,2
4	7,8	11,1	10,0
5 i više	1,1	4,3	3,2

Izvor: **Anketa 1975.**

Najveći broj seoskih domaćinstava ima jednog do dva privredno aktivna člana (oko 62% domaćinstava). Relativno je malen broj domaćinstava s 4 i više članova (oko 13%). Domaćinstva bez aktivne

4) Te površine statistika obično vodi pod kategorijom **ugara**, iako se u stvari radi o površinama koje niz godina nisu obrađivane i praktički su napuštene. U stanovitoj mjeri radi se o površinama koje po svojoj kvaliteti spadaju u marginalna poljoprivredna zemljišta, no ima i površina koje su sposobne za proizvodnju, a ne obrađuju se, jer domaćinstva nemaju dovoljno radne snage ili su nezainteresirana za njihovu eksploataciju iz drugih razloga.

5) Prema podacima Popisa poljoprivrede, broj gospodarstava bez radne snage od 18.475 u 1960. godini povećao se na 19.697 u 1969. godini, odnosno porastao je za 1.222 domaćinstva (ili za 6.6%).

radne snage činila su tek oko 3% pri čemu postoji tendencija njihovog postupnog povećanja.⁵

U pogledu razlika koje se mogu uočiti po socio-profesionalnim tipovima domaćinstava treba upozoriti na postojanje relativno veće zastupljenosti mješovitih domaćinstava u kategorijama s većim brojem aktivnih članova. U mješovitom domaćinstvu raširenija je pojava višeobiteljskog domaćinstva, u kojem najčešće aktivni članovi roditeljske obitelji rade u poljoprivredi, dok su aktivni članovi obitelji potomka redovito u radnom odnosu. Oni se međusobno ispomazu u poslovima domaćinstva i gospodarstva. Višeobiteljski tip — inače nekada tradicionalno najzastupljeniji — u poljoprivrednom je domaćinstvu sve manje prisutan, zbog čega i dolazi do pojave domaćinstava s malim brojem aktivnih članova.

Najbrojnija su poljoprivredna domaćinstva s jednim do dva aktivna člana (oko 70% prema 57,3% u mješovitim). Usporedo s opadanjem broja privredno aktivnog dijela domaćinstva odvija se i proces stvaranja seoske populacije, pogotovo onog dijela koji je angažiran u poljoprivredi. Sve ovo vodi smanjenju radnih kapaciteta na selu i u poljoprivredi; to već sada ima određene posljedice za proizvodnju, a za očekivanje je da će one u budućnosti biti još izrazitije.

Tabela 8
Domaćinstva prema broju članova u radnom odnosu

Broj zaposlenih članova	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
bez	31,0	55,5
1	47,6	30,7
2	16,9	10,9
3 i više	4,4	2,9

Izvor: **Anketa 1975.**

Podaci ankete pokazuju da nešto više od polovine seoskih domaćinstava Hrvatske (55,5%) nema članova zaposlenih u trajnom radnom odnosu. Oni, znači žive od rada na svom gospodarstvu, povremeno rada van gospodarstva i od mirovina. U prosjeku, svako treće seosko domaćinstvo (30,7%) ima jednog a svako deseto (10,9%) dva člana u stalnom radnom odnosu. Distribucija seoskih domaćinstava prema zaposlenim članovima pokazuje veliku teritorijalnu nejednačinstvo. Tako, u slavonsko-baranjskoj regiji čak 69%, a u središnjem hrvatskom području 65% seoskih domaćinstava nema stalno zaposlenih članova, dok je u primorskom području takvih domaćinstava 37%, a u dalmatinskom samo 34%.

Stalni oblik zaposlenja aktivnih članova domaćinstva relativno je raširena pojava u seoskoj sredini, pogotovo na jadranskom području. Sve manje radne snage ostaje za poljoprivrednu proizvodnju na gospodarstvu. Zbog izgradnje privrednih objekata na selu, boljih prometnih veza s gradskim središtem i zbog općeg odliva seoskog stanovništva možemo očekivati da će selo raspolagati sve manjim radnim kapacitetima kojima je osnovna djelatnost rad na vlastitom gospodarstvu.

Interesantno je zapaziti da čak svako treće anketirano mješovito domaćinstvo (31%) nema stalno zaposlenih članova. Pripadnost mje-

šovitom tipu ova grupa domaćinstva ne zasniva, dakle, na stalnom zaposlenju, već na prisutnosti članova s redovnim osobnim prihodima (mirovinom, socijalnom pomoći i sl.).

Tabela 9

Domaćinstva prema broju članova kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu

— u %

Broj članova	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
bez	4,7	38,5	26,4
1	26,7	40,2	35,3
2	43,3	15,7	25,5
3	16,4	4,6	8,9
4 i više	8,9	1,1	3,8

Izvor: **Anketa 1975.**

Anketna istraživanja pokazuju da čak 26% seoskog domaćinstva nema nijednog aktivnog člana kojem bi osnovna djelatnost bila rad na gospodarstvu. Kod poljoprivredne je grupe domaćinstava broj onih koja nemaju nijednog člana kome bi osnovna djelatnost bila rad na gospodarstvu, razumljivo, vrlo malen (oko 5%). Najviše poljoprivrednih domaćinstava (43) ima dva člana kojima je osnovna djelatnost rad na gospodarstvu. Nasuprot ovome, čak 38% mješovitih domaćinstava nema nijednog člana kojemu je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost. Poljoprivredom se, u ovom slučaju, bave zaposleni kao dodatnom djelatnošću: po završenom radu u osnovnoj djelatnosti, za nedjeljno ili godišnjeg odmora, ili pak članovi kojima rad na gospodarstvu nije osnovna djelatnost. Proizvodnja na gospodarstvu može biti ekonomski značajna, ali kao radna preokupacija ona je ipak periferna. To su ona tipično radničko-seljačka domaćinstva gdje radnik (zaposleni) samo u svom »slobodnom vremenu« obrađuje svoje gospodarstvo. Prema tome, u prvom je slučaju (38% domaćinstava) rad na gospodarstvu samo dodatna djelatnost, a drugom (62%) se radi o domaćinstvima u kojima je izvršena podjela rada među aktivnim članovima, pa se poljoprivredna i nepoljoprivredna djelatnost objedinjuje tek u zajedničkom dohotku domaćinstva.

U prosjeku, najveći broj seoskih domaćinstava ima jednog-dva izdržavana člana (46% seoskih domaćinstava).

opremljenost seoskog gospodarstva

Opremljenost gospodarstva poljoprivrednim strojevima jedan je od daljnjih pokazatelja njegovih proizvodnih kapaciteta. Primjena poljoprivrednih strojeva na mehanički pogon ne samo da u pogledu kvalitete rada predstavlja uvjet za prijelaz na intenzivniju proizvodnju, već u mnogome zamjenjuje živi ljudski rad i čini ga produktivnijim. To je posebno važno u uvjetima konstantnog opadanja raspoloživog rada na gospodarstvu. Tako se primjena strojeva javlja kao supstitut za sve manje raspoloživu radnu snagu u poljoprivredi, ali također i kao kvalitativni preduvjet za intenzivniju proizvodnju.

Tabela 10

Domaćinstva koja posjeduju strojeve na mehanički pogon

u %

Vrst stroja	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo	Prosječno
Traktor	16,4	8,2	10,8
Traktorski plug	14,7	6,8	9,3
Motokultivator	2,7	1,6	2,0
Motorna vršalica	1,3	—	0,4
Sijačica	9,8	4,3	6,1
Kosilica	23,1	7,8	12,7
Mlin čekićar	26,2	14,8	18,5
Traktorska prikolica	8,0	3,1	4,6

Izvor: Ankete o seoskim domaćinstvima, SB 976, Beograd, SZS, 1977.

U prosjeku, samo 21% seoskih domaćinstava republike posjeduje strojeve na mehanički pogon za rad na gospodarstvu. Pri tome, što je i za očekivanje, u grupi poljoprivrednih gospodarske strojeve ima 27% domaćinstava, a od mješovitih samo 19%. Općenito se može reći da su seoska gospodarstva vrlo slabo mehanizirana i da je to jedan od ograničavajućih faktora njihova razvoja. Druga je stvar što mnogi strojevi nisu racionalno korišteni, bilo zbog relativno malih zemljišnih površina posjeda i njegove rasparceliranosti, bilo zbog teškoća pri pružanju usluga drugima.

Prema anketi o seoskim domaćinstvima iz 1975. godine, najviše seoskih domaćinstava posjeduje mlin čekićar i kosilicu. Traktor iako univerzalni stroj na gospodarstvu, dolazi po svojoj zastupljenosti tek na treće mjesto. Poljoprivredna su domaćinstva redovito mnogo bolje snabdjevena poljoprivrednim strojevima nego mješovita. Sve vrste strojeva nalazimo u prosjeku dva puta više u poljoprivrednim nego u mješovitim domaćinstvima.

Anketna su istraživanja nadalje ukazala na usku ovisnost opremljenosti gospodarstva strojevima o veličini zemljišnog posjeda. Tako domaćinstva s posjedom od 1 ha obradivih površina u samo 11% slučajeva imaju stroj na mehaničku vuču, ona s 1—3 ha u 17%, sa 3—5 ha 28%, a ona s 5 i više obradivih površina čak u 41% slučajeva imaju neki od strojeva na mehanički pogon. Iz ovoga je vidljivo da je veličina obradivih površina, odnosno mogućnost boljeg korištenja stroja jedan od značajnih faktora mehanizacije poljoprivrednog gospodarstva.

formiranje i raspodjela prihoda seoskog domaćinstva

formiranje prihoda
seoskog domaćinstva

Ukupan prihod seoskog domaćinstva Hrvatske ima u posljednjem razdoblju stalnu tendenciju porasta. Ovaj porast istodobno ne znači i adekvatno poboljšanje ekonomskog položaja seoskog domaćinstva jer u znatnoj mjeri proističe iz stalno prisutne inflacije.

Tabela 11

Ukupan prihod seoskih domaćinstava 1970—1975.

— u dinarima

Razdoblje	Poljoprivredno domaćinstvo		Mješovito domaćinstvo	
	ukupan prihod	prihod po aktivnom članu	ukupan prihod	prihod po aktivnom članu
1970—72.	20.553	10.277	27.471	13.736
1973—75.	36.139	24.093	50.806	32.778
Indeks				
1970—72 = 100	175,8	234,4	194,9	238,6

Izvor: Anкета o seoskom domaćinstvu 1970—1975, Beograd, SZS,

Ukupan prihod poljoprivrednog domaćinstva u promatranom razdoblju (1970—1975) rastao je sporije od prihoda mješovitih domaćinstava. Kako je ukupan prihod poljoprivrednih domaćinstava inače niži od prihoda mješovitih, to se i odnos ukupnih prihoda između ove dvije grupe domaćinstava stalno pogoršava na štetu poljoprivrednih. Tako, dok je u razdoblju 1970—1972. poljoprivredno domaćinstvo imalo svega 75% ukupnih prihoda mješovitog, dotle u razdoblju 1973—1975. ono ostvaruje tek 71%. Prihod po aktivnom članu domaćinstva, iako pokazuje usklađenje tendencije rasta, ipak ide na štetu privredno aktivnog u poljoprivrednom domaćinstvu: dok je aktivni član u poljoprivrednom domaćinstvu u razdoblju 1970—1972. ostvarivao 75% prihoda od aktivnog člana mješovitog domaćinstva, u razdoblju 1973—1975. on ostvaruje 73% istog prihoda.

Tabela 12

Struktura ukupnih prihoda domaćinstva 1970—1975.

Razdoblje	Poljoprivredno domaćinstvo			Mješovito domaćinstvo		
	prihodi s gospodarstva	prihodi izvan gospodarstva	% prihoda s gospodarstva	prihodi s gospodarstva	prihodi izvan gospodarstva	% prihoda s gospodarstva
1970—72.	13.213	5.993	68,8	8.829	17.605	32,0
1973—75.	23.547	8.898	72,6	12.773	33.005	25,1
Indeks						
1970—72 = 100	178,2	148,5	—	144,7	187,5	—

Izvor: Anкета o seoskom domaćinstvu, SB, Beograd 1970—1975, SZS.

Poljoprivredna i mješovita domaćinstva bitno se razlikuju kako po privrednoj orijentiranosti svojih članova, tako i po izvorima prihoda. U poljoprivrednih domaćinstava prihodi s gospodarstva čine oko tri četvrtine ukupnih prihoda, dok u mješovitih čine između jedne trećine i četvrtine. U promatranom vremenskom razdoblju (1970—1975), prihodi s gospodarstva u poljoprivrednih domaćinstava rastu brže nego u mješovitih. Poljoprivredna se domaćinstva, dakle

općenito i dalje orijentiraju na prihode s gospodarstva, dok se mješovita u sve većoj mjeri priklanjaju nepoljoprivrednim izvorima prihoda. Međutim, kako prihodi izvan gospodarstva u mješovitim domaćinstava pokazuju najviši rast, to ukupni prihodi i prihodi po aktivnom u mješovitom domaćinstvu rastu brže negoli u poljoprivrednom. Brži porast nepoljoprivrednih prihoda mješovitih domaćinstava — što možemo u ovom slučaju i poistovjetiti s rastom osobnih dohodaka iz stalnog radnog odnosa, osnovni je razlog sve većoj diferencijaciji seoskih domaćinstava, ishod koje je sve nepovoljniji ekonomski položaj poljoprivrednih domaćinstava.

raspodjela prihoda seoskih domaćinstava

Ukupno raspoloživa sredstva seoskih domaćinstava nominalno rastu vrlo brzo. U mješovite grupe domaćinstva taj je rast veći zahvaljujući bržem rastu primanja iz stalnog rada izvan gospodarstva.

Tabela 13

Kretanje i struktura upotrebe ukupno raspoloživih sredstava

Razdoblje	Ukupno raspoloživa sredstva (dinara)	Osobna potrošnja		Ulaganje u gospodarstvo		Doprinosi i porezi	
		dinara	%	dinara	%	dinara	%
Poljoprivredna domaćinstva							
1970—1972.	19.056	12.389	65,0	2.530	13,3	1.246	6,5
1973—1975.	32.445	21.133	65,1	3.997	12,3	1.664	5,1
Indeks							
1970—72 = 100	170,3	170,6	—	158,0	—	133,5	—
Mješovita domaćinstva							
1970—1972.	26.219	17.370	66,2	1.630	6,2	774	3,0
1973—1975.	47.412	32.449	68,4	2.691	5,7	890	1,9
Indeks							
1970—72 = 100	180,8	186,8	—	165,1	—	115,0	—

Izvor: Anketa o seoskim domaćinstvima 1970—1975, Beograd, SZS.

U strukturi upotrebe raspoloživih sredstava seoskog domaćinstva osobna potrošnja čini najveći dio, oko dvije trećine, i podjednako učestvuje u raspodjeli u obje grupe domaćinstva. Međutim, za osobnu potrošnju bitno je različita po grupama domaćinstava. Dok su u razdoblju 1970—1972. poljoprivredna domaćinstva odvajala za osobnu potrošnju 71% vrijednosti odvajanja mješovitih domaćinstava, dotle su u razdoblju 1973—1975. odvajala tek 65%. Znači da se položaj poljoprivrednih domaćinstava relativno pogoršava, što je rezultat sporijeg rasta ukupno raspoloživih sredstava ove grupe domaćinstva.

Tabela 14

Neki vidovi osobne potrošnje seoskih i radničkih domaćinstava

— u dinarima

Stavke osobne potrošnje	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo
Prehrana	13.687	18.252
Odjeća-obuća	1.591	3.039
Stanovanje	533	1.022
Ogrjev, osvjetljenje	1.595	2.199
Higijena, zdravlje	1.133	1.473
Obrazovanje, kultura, razonoda	583	1.354

Izvor: **Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstava 1973, nav. djelo.**

Opća pojava da u strukturi osobne potrošnje seoskih domaćinstava veliki dio otpada na prehranu, tako da relativno malo sredstava ostaje za druge vidove potrošnje. Uočljive su razlike u oblicima osobne potrošnje dviju grupa domaćinstava. Tako poljoprivredna domaćinstva za prehranu troše tek 75% vrijednosti utroška mješovitih domaćinstava, za odjeću i obuću 52%, stanovanje 52%, higijenu i zdravlje 77%, te za obrazovanje, kulturu i razonodu tek 43% od istovrsnog utroška mješovitih domaćinstava.

Seoska domaćinstva imaju općenito nižu osobnu potrošnju (što predstavlja jedan od vrlo značajnih elemenata diferencijacije sela i grada). No zanimljivo je da su razlike između poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava unutar same seoske sredine veoma izražene. One proizlaze iz razlike u ukupnim prihodima, prouzrokuju niz socijalnih tenzija na selu u krajnjoj konzekvenci, rezultiraju općom tendencijom napuštanja poljoprivrede.

Slijedeća najveća stavka u raspodjeli prihoda odnosi se na ulaganja u gospodarstvo. Poljoprivredna domaćinstva ulažu u gospodarstvo više od mješovitih. Tako su za razdoblje 1973—1975. godine poljoprivredna domaćinstva izdvajala u prosjeku 3.997 dinara (ili 12,3% ukupno raspoloživih sredstava) a mješovita 2.691 dinara (ili 5,7% svojih ukupno raspoloživih sredstava).⁶

Ukoliko ta ulaganja stavimo u odnos prema kćrištenoj obradivoj površini, vidimo da poljoprivredna domaćinstva po 1 ha ulažu 1.354. dinara a mješovita 1.373 dinara, što praktički znači da oba tipa domaćinstva ulažu podjednake vrijednosti po jedinici zemljišnog kapaciteta svojih gospodarstava. Može se pretpostaviti da će ta ulaganja dati podjednake rezultate, samo što to isto ulaganje za poljoprivredno domaćinstvo predstavlja daleko veće opterećenje nego za mješovito. Dalje, iz analize obuhvaćene vremenske serije (tabela br. 14) proizlazi da ulaganja u gospodarstvo kod mješovitog domaćinstva pokazuju brži rast nego kod poljoprivrednog. To ide u prilog tezi da mješovita domaćinstva, dostigavši jednom određeni standard, prelijevaju sve veća sredstva iz svoje nepoljoprivredne djelatnosti u gospodarstvo. No bez obzira na ove indicije

6) Interesantno je spomenuti da mješovita domaćinstva ulažu približno isti iznos (2.566 d) u stambenu izgradnju, dok poljoprivredna u istu svrhu ulaže tek 1.590 d ili samo 4,9% raspoloživih sredstava.

ostaje činjenica da ulaganja u gospodarstvo u obje grupe domaćinstva rastu sporije od ukupno raspoloživih sredstava, kao i od troškova za osobnu potrošnju. Veći dio porasta prihoda seoskih domaćinstava odlazi u porast osobne potrošnje, a manji za ulaganje u razvoj proizvodnih kapaciteta gospodarstva.

Tabela 16.

Kretanje i struktura novčanih izdataka domaćinstva

Razdoblje	Poljoprivredno domaćinstvo			Mješovito domaćinstvo		
	izdaci za domaćinstvo din.	izdaci za gospodarstvo dinara	%	izdaci za domaćinstvo din.	izdaci za gospodarstvo dinara	%
1970—1972.	6.765	5.637	41,1	12.128	3.934	20,8
1973—1975.	12.216	9.236	39,1	23.870	6.465	18,4
Indeks	180,6	163,8	—	196,8	164,3	—

Izvor: **Anketa o seoskim domaćinstvima**, SB, Beograd 1970—1975, SZS.

Poljoprivredna domaćinstva za potrebe samog domaćinstva troše približno tek oko polovine iznosa mješovitih domaćinstava. Dvostruko veći izdaci za potrebe domaćinstva očituju se kroz izrazito veću osobnu potrošnju te kroz bolju opremljenost mješovitog domaćinstva. Unatoč postojećoj visokoj diferenciranosti poljoprivrednog i mješovitog domaćinstva na ovoj osnovi, analiza obuhvaćene vremenske serije ukazuje na brži rast izdataka za domaćinstvo u mješovitom tipu. Ovakvo kretanje upućuje na tendenciju pogoršanja položaja poljoprivrednih domaćinstava.

Poljoprivredna domaćinstva troše za potrebe proizvodnje na gospodarstvu znatno veća sredstva od mješovitih. Dio ukupnih novčanih izdataka za potrebe proizvodnje u poljoprivrednih je domaćinstava mnogo veći (oko 40%) nego u mješovitih (oko 20%). Svedeno na jedinicu površine, proizlazi da poljoprivredna domaćinstva troše 2.851 dinar, a mješovita 3.298 dinara po 1 hektaru korištenih obradivih površina, ili u prosjeku za oko 13% više. Sigurno je da poljoprivredna domaćinstva u proizvodnju ulažu veći dio svoje prirodne privrede (naturalna proizvodnja za reprodukciju). Izdaci za proizvodnju u velikoj mjeri opterećuju raspoloživa sredstva poljoprivrednog domaćinstva, pa je ono prisiljeno da za reprodukciju koristi što je više moguće vlastitu proizvodnju. Na taj se način smanjuje tržišnost poljoprivrednog gospodarstva.

neki elementi opremljenosti trajnim potrošnim dobrima seoskog domaćinstva

Ulaganja u opremanje domaćinstva trajnim potrošnim dobrima angažira značajna sredstva domaćinstva. Stoga analiza opremljenosti domaćinstva tim dobrima daje uvid u »standard domaćinstva« a istodobno pruža mogućnost ocjene njegove ekonomske snage.

Tabela 17

Distribucija domaćinstva prema opremljenosti trajnim potrošnim dobrima
(% domaćinstava koja posjeduju trajno potrošno dobro)

Trajna potrošna dobra	Poljoprivredno domaćinstvo	Mješovito domaćinstvo
Običan štednjak	91,5	91,5
Električni štednjak	24,9	54,1
Električna peć	4,1	8,4
Bojler	5,2	22,4
Hladnjak	20,3	46,6
Usisač prašine	2,0	11,6
Radio-aparat	52,8	75,1
Televizor	12,4	44,9
Bicikl	37,8	48,4
Moped	6,1	14,1
Motocikl	3,8	5,7
Automobil	1,3	12,5
Sobni namještaj	58,8	80,4
Kuhinjski namještaj	52,6	74,8

Izvor: **Anketa o prihodima, rashodima i potrošnji domaćinstava 1973**, SB 879, Beograd, SZS, 1974.

Unatoč tome što možemo smatrati da je elektrifikacija sela praktički završena, možemo zapaziti da je opremljenost seoskih domaćinstava električnim aparatima relativno niska.⁷ Uz to, upravo u seoskoj sredini postoje velike razlike između opremljenosti poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava. Poljoprivredna su domaćinstva na primjer u dvostruko manjoj mjeri snabdjevena električnim štednjacima, električnim pećima i hladnjacima, četiri puta manje bojlerima i pet puta manje usisačima. Nadalje, dok većina mješovitih domaćinstava ima televizijski prijemnik ili radio-aparat, oko 50% poljoprivrednih domaćinstava nema nijedan od ovih aparata. Nema potrebe obrazlagati koju funkciju ova sredstva komuniciranja imaju upravo u seoskoj — često puta vrlo izoliranoj — sredini u smislu širenja kulture, informiranja o društveno-političkim zbivanjima i problemima pa čak i poljoprivredno-stručnog obrazovanja itd. Možemo konstatirati da su poljoprivredna domaćinstva u izuzetno lošem položaju u pogledu korištenja suvremenih sredstava informiranja.

Anketa nadalje bilježi da su seoska domaćinstva dobro snabdjevena biciklom, mopedom i motociklom. Unatoč relativno niskim nabavnim cijenama te lakom i jeftinom održavanju postoje velike razlike između stupnja opremljenosti poljoprivrednog i mješovitog domaćinstva ovim sredstvima transporta. Tako poljoprivredna domaćinstva imaju osjetno manje bicikla te približno upola manje mopeda i motocikla od mješovitih domaćinstava. Pri nabavci automobila, koji predstavljaju novine u seoskoj sredini, prednjače mješovita doma-

7) To je posebno vidljivo iz usporedbe razine opremljenosti tzv. bijelom tehnikom seoskih domaćinstava i gradskih domaćinstava, odnosno poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava, s jedne strane, te nepoljoprivrednih i radničkih, s druge strane. Primjerice, električni štednjak posjeduje samo 24,9% poljoprivrednih i 54,1% mješovitih domaćinstava, prema 80,3% nepoljoprivrednih i 86,3% radničkih.

ćinstva. Interesantno je možda navesti da samo 8% mješovitih domaćinstava ima traktor. Ali ih čak 12,5% posjeduje automobil, što je gotovo deset puta više u odnosu na poljoprivredna domaćinstva, od kojih samo 1,3% ima automobil.

Ovakva, čak i površna analiza opremljenosti domaćinstva trajnim potrošnim dobrima ukazuje na znatne razlike u opremljenosti pojedinih grupa seoskih domaćinstava. Dok se mješovita domaćinstva, unatoč osjetnim razlikama, približuju radničkim ili (točnije) nepoljoprivrednim domaćinstvima, dotle se poljoprivredna domaćinstva izrazito odvajaju kao najlošije opremljena kategorija domaćinstava.

— zaključno

Provedena analiza ekonomskog položaja i potencijala poljoprivrednih domaćinstava, te njihova sociodemografskog i socijalnog položaja omogućuje izvođenje slijedećih zaključaka.

Zemljišni posjed seoskih domaćinstava pokazuje tendenciju smanjenja poljoprivrednih i obradivih površina. Posjedovna struktura individualnih gospodarstava pokazuje izrazito prevladavanje malog posjeda (64% domaćinstva ima posjed manji od 3 ha), koji je u pravilu rasparceliran (svako treće gospodarstvo ima 10 i više odvojenih parcela). Osnovno je dakle obilježje individualnih gospodarstava — posjedovanje malog proizvodnog kapaciteta zemljišta, koji se nažalost i dalje smanjuje.

Unutar kategorije individualnih gospodarstava postoje međutim razlike. Tako poljoprivredna domaćinstva u odnosu na mješovita, posjeduju i koriste daleko veće zemljišne kapacitete. Broj domaćinstava koja su u razdoblju 1971—1975. godine smanjila posjed bio je dva puta veći od broja onih koja su se povećala. Iako poljoprivredna i mješovita domaćinstva češće smanjuju nego što povećavaju svoj posjed, u pravilu su domaćinstva koja posjeduju veće obradive površine češće usmjerena na kupovinu nego na prodaju zemlje.

Nije dakle tip domaćinstva prema izvoru prihoda taj kriterij koji djeluje selektivno na orijentaciju domaćinstva prema povećanju ili smanjenju zemljišnih površina, već je to kriterij postojećih zemljišnih kapaciteta jednog gospodarstva.

Struktura **radne snage** gospodarstva pokazuje tendenciju naglašenijeg smanjenja broja članova aktivnih na samom gospodarstvu. Stoga zaključujemo da seoska domaćinstva danas obilježava kontinuirano smanjenje broja privredno aktivnih članova, posebice broja onih kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost. Gotovo 2/3 seoskih domaćinstava ima u prosjeku 1 ili 2 privredno aktivna člana. U prosjeku, svako treće seosko domaćinstvo ima barem 1 člana u stalnom radnom odnosu.

Smanjenjem ili opadanjem radnih kapaciteta mješovita su domaćinstva više zahvaćena od poljoprivrednih domaćinstava. Znači da se u kontekstu općeg pada radnih kapaciteta sela posebice smanjuju radni kapaciteti u poljoprivrednoj proizvodnji.

Seoska gospodarstva gotovo u pravilu neke obradive površine drže neobrađene. Do toga dolazi rjeđe zbog potrebe držanja tih površina na ugaru kao agrotehničkoj mjeri, ili zbog marginalnog značaja pojedinih parcela za poljoprivrednu proizvodnju jer su nedovoljno kvalitetne, a mnogo češće zbog pomanjkanja radne snage u okviru vlastita domaćinstva. Razloge pojavi da svako četvrto gospodarstvo drži više od 1 ha obradivih površina neobrađenima treba

dakle tražiti u sociodemografskim a ne ekonomskim obilježjima samoga gospodarstva.

Seosko domaćinstvo nije u mogućnosti da uvijek angažira vlastitu radnu snagu za rad na posjedu, bilo zbog toga što su neki članovi stalno zaposleni izvan gospodarstva (mješovita domaćinstva) ili pak zato što su raspoloživi članovi radno nesposobni (zbog starosti, bolesti i sl.). Zaključak jest da seoskom domaćinstvu u pravilu nedostaje radne snage. Stoga se za obavljanje ili pomoć pri obavljanju gospodarskih poslova nužno okreće prema trećim osobama, i to češće prema svojim suseljanim (uz naplatu ili uz obvezu vraćanja rada za rad) a rjeđe prema društvenom sektoru.

Razina **opremljenosti sredstvima za proizvodnju** pokazuje da u prosjeku tek 1/5 seoskih domaćinstava posjeduje neki od strojeva na mehanički pogon za rad na gospodarstvu. Seoska su domaćinstva znači općenito vrlo slabo mehanizirana.

Razlike postoje između poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava utoliko što je dvostruko veći broj poljoprivrednih nego mješovitih domaćinstava koja posjeduju neki od strojeva na mehaničku vuču.

Analiza **korištenja proizvodnih kapaciteta gospodarstva** je pokazala da se obradive površine najčešće koriste kao oranice i vrtovi (samo je 2,9% gospodarstva bez oranica i vrtova, i to 0,8% poljoprivrednih i 4,0% mješovitih). Relativno su male površine pod voćnjacima (voćnjake ima 40,0% poljoprivrednih i 39,4% mješovitih domaćinstava), pod vinogradima (vinograda ima 45,8% poljoprivrednih i 47,3% mješovitih domaćinstava) i livadama (livade ima 67,2% poljoprivrednih i 51,0% mješovitih domaćinstava).

Najbrojnija su gospodarstva koja imaju 1—3 ha oranica i vrtova. Razlike između poljoprivrednih i mješovitih gospodarstava manifestne su utoliko što poljoprivredna gospodarstva imaju češće veće površine oranica i vrtova (3—5 ha), a mješovita češće manje površine (do 1 ha).

U prosjeku tek oko 1/5 seoskih gospodarstava **ulaže u razvitak svojih gospodarskih kapaciteta**, 1/10 ih smanjuje proizvodne kapacitete, dok više od 2/3 niti ne investira u proširenje proizvodnje ali niti ne smanjuju proizvodne kapacitete.

Poljoprivredna gospodarstva u odnosu na mješovita su češće progresivnog ali također i regresivnog tipa, dok mješovita gospodarstva u pravilu zadržavaju postojeću razinu poljoprivredne proizvodnje (tj. stagniraju). Dakle, unutar zbirne kategorije poljoprivrednih domaćinstava diferencira se jedna manja grupa onih koji ulažu u unapređenje poljoprivredne proizvodnje od druge, znatno veće i stalno rastuće, grupe domaćinstva koja poljoprivrednu proizvodnju postupno napuštaju.

Činjenica da tek svako peto poljoprivredno (u odnosu na svako šesto mješovito) gospodarstvo proširuje proizvodne kapacitete, dok ostala ili stagniraju ili regresiraju u poljoprivrednoj proizvodnji na vlastitu posjedu, govori o neminovnosti pogoršanja njihova proizvodnog, a kroz to i socijalnog položaja uopće.

Ukupan prihod seoskih domaćinstava pokazuje tendenciju porasta, s tim da ukupan prihod poljoprivrednih domaćinstava raste sporije od ukupnog prihoda mješovitih domaćinstava.

Ukupan prihod poljoprivrednog domaćinstva u razdoblju 1970—1972. godine iznosio je 75% a u razdoblju 1973—1975. godine — 71% od ukupnog prihoda mješovitog domaćinstva. I dalje, prihod po jednom aktivnom članu poljoprivrednog domaćinstva u prvom je razdoblju iznosio 75% a u drugom razdoblju 73% od prihoda jednog aktivnog člana mješovitog domaćinstva. Kako je, dakle ukupan prihod poljoprivrednih domaćinstava (kao i prihod po jednom aktivnom članu) ionako niži od ukupnog prihoda mješovitih domaćinstava (kao i od prihoda po jednom aktivnom članu), ovakav sporiji rast povećava postojeće razlike.

Dodajmo još da poljoprivredno domaćinstvo ostvaruje u prosjeku tek nešto više od polovine ukupnog prihoda radničkog domaćinstva, neovisno o tome da li se gleda na ukupni prihod domaćinstva, na prihod po jednom članu domaćinstva ili na prihod jednog aktivnog člana domaćinstva. Znači da poljoprivredno domaćinstvo, u odnosu na mješovito i na nepoljoprivredno (odnosno radničko) domaćinstvo, ostvaruje najniže ukupne prihode izražene novčano.

Poljoprivredna i mješovita domaćinstva bitno se razlikuju po **izvorima prihoda**. Tako prihodi s gospodarstva čine 3/4 ukupnih prihoda poljoprivrednih domaćinstava prema samo 1/3 — 1/4 ukupnih prihoda mješovitih domaćinstava. Nadalje, vrijednost prihoda s gospodarstva u poljoprivrednim domaćinstvima raste a u mješovitim opada.

Poljoprivredna su domaćinstva i dalje orijentirana prvenstveno na prihode s vlastita gospodarstva što ih, uostalom, i svrstava u kategoriju »poljoprivrednih domaćinstava« per definitionem. No čini nam se uputnim ponoviti još jednom da je upravo poljoprivredno gospodarstvo, odnosno njegov zemljoposjed u pravilu malen (prosječno oko 3 ha obradivih površina), da je rasparceliran, da je slabo opremljen strojevima na mehaničku vuču, te da se na tom gospodarstvu postupno ali nezadrživo smanjuje broj radno aktivnih osoba.

To znači, da će se dugoročnije gledano — uz pretpostavku održanja postojećih radno-proizvodnih odnosa u poljoprivrednim domaćinstvima, opseg njihove proizvodnje a kroz to i njihov dohodovni potencijal smanjiti. Ukratko, ukoliko ne dođe do suštinskih promjena u uvjetima i odnosima proizvodnje na individualnim poljoprivrednim domaćinstvima u nas, ona će raspolagati sa sve manjim novčanim prihodima i kroz to se ekonomski, društveno i socijalno još više marginalizirati u odnosu na domaćinstva ostalih profesionalnih kategorija.

Ukupno raspoloživa sredstva seoskog domaćinstva nominalno rastu veoma brzo, a indeks je rasta veći u mješovitim nego u poljoprivrednih domaćinstava (180,8 prema 170,3).

U **raspodjeli prihoda** seoskih domaćinstava na **osobnu potrošnju** otpada oko 2/3 ukupnih sredstava. No gledano prema tipu domaćinstva, poljoprivredna domaćinstva odvajaju za osobnu potrošnju manje od vrijednosti odvajanja mješovitih domaćinstava (71% u razdoblju 1970—1972. godine, a 65% u razdoblju 1973—1975. godine). Ove strukturalne promjene u potrošnji pojedinog tipa domaćinstva ukazuju na relativno pogoršanje potrošačkog položaja poljoprivrednih domaćinstava, što je posljedica sporijeg rasta ukupno raspoloživih sredstava ovih domaćinstava.

U **strukturi ukupne osobne potrošnje općenito** se smanjio udio prehrane a povećao udio drugih stavki, posebno ulaganja u povećanje stambenog standarda, opremanje domaćinstava te u štednju. No u strukturi osobne potrošnje prema tipu domaćinstva postoje osjetne razlike između poljoprivrednih i ostalih tipova domaćinstava, s tim da mješovita domaćinstva ulažu više od poljoprivrednih u podizanje svog stambenog standarda, u ekipiranje domaćinstava bijelom tehnikom i namještajem, više ulažu na štednju i dr.

Iako se, znači, kontinuirano povećava obujam osobne potrošnje te se poboljšava struktura osobne potrošnje poljoprivrednih domaćinstava, ostvareni stupanj osobne potrošnje ove grupe domaćinstava još uvijek značajno zaostaje za osobnom potrošnjom mješovitih a posebice nepoljoprivrednih domaćinstava. Uzroke treba tražiti prije svega u razlikama u visini kupovne moći.

Iako poljoprivredna domaćinstva nominalno **ulažu u gospodarstvo** više od mješovitih, stavljanjem tih ulaganja u odnos prema korištenoj obradivoj površini doznajemo da oba tipa domaćinstva ulažu podjednake vrijednosti po jedinici kapaciteta svojih gospodarstava.

No zar to ne znači istovremeno da poljoprivredna domaćinstva **ne ulažu dovoljno** u proširenje svojih proizvodnih, a kroz to i dohodovnih kapaciteta?

Seoska su domaćinstva općenito slabije od gradskih **opremljena trajnim potrošnim dobrima**, i to gotovo neovisno o tome o kojoj se grupi potrošnih dobara radi (kućanski aparati, sredstava za razonodu, prijevozna sredstva, namještaj).

Razlike u razini opremljenosti pojedinih tipova seoskih domaćinstava veće su od razlika između ukupno seoskih i ukupno gradskih domaćinstava. Dok se mješovita domaćinstva po razini svoje opremljenosti trajnim potrošnim dobrima sve više približavaju razini opremljenosti radničkih domaćinstava, dotle se poljoprivredna domaćinstva i dalje izrazito izdvajaju kao najlošije opremljena kategorija domaćinstava.

Poljoprivredna domaćinstva doduše postižu ubrzano svoj standard kroz ulaganja u stambenu izgradnju i u opremanje domaćinstava (koja su veća od ulaganja u gospodarske zgrade i mehanizaciju gospodarstva). No zbog općenito niskih prihoda s gospodarstva ona ne raspolažu znatnijim novčanim sredstvima, tzv. »gotovim novcem«, pa još uvijek u standardu kako domaćinstva tako i gospodarstva znatno zaostaju za mješovitim domaćinstvima. Dapače, ulaganja koja vrše opremanje domaćinstva ili u stambenu izgradnju »guta ju« postojeća mala novčana sredstva, čime se nužno podržava relativno visok stupanj naturalnosti poljoprivredne proizvodnje.

Pitanje je, dakle, zar se neće uz održanje postojećih odnosa materijalni položaj čistih poljoprivrednih domaćinstava relativno pogoršati, a razlike između socio-ekonomskog i dohodovnog položaja poljoprivrednih i ostalih domaćinstava rasti — jasno, na štetu poljoprivrednih. U tom kontekstu gledano, nesigurna je budućnost čistih poljoprivrednika, posebice u staroj dobi kada fizički više neće biti u mogućnosti da vlastitim radom na svome gospodarstvu vrše niti reduciranu naturalnu proizvodnju.

Josip Defilippis:

Productional and Economic Characteristics of Agricultural and Part-Time Households in SR Croatia

Summary

The author is basing this study upon the analysis of census of agriculture and upon partial results of some empirical researches. His analytical unit is the household, and namely the agricultural, the part-time and the average rural household taken parallelly. The study is divided into three sections depending upon the problems being discussed: productional capacities of the rural household (indicators being the production capacity of the land, household labour capacities and capacities of means of production i.e. machines), way and elements of existing durable consumer goods (total income structure, income distribution, some forms of personal consumption in rural households, and structure of household's financial expenses), and elements of existing durable consumer goods in the rural household.

The research has shown that agricultural households differ from part-time households in larger land surfaces, wider labour capacities and better machine equipment. It is, however, to be noticed that both household types decrease their agricultural labour and land capacities trying to compensate these by better equipment with farm machines. The part-time households lead in the general tendency of decreasing land and labour capacities. Thus, they increase the differences in production capacities between these two household types.

In agricultural households farming means 3/4 and in part-time

Производственно-экономические характеристики крестьянских и смешанных хозяйств в СР Хорватии

Резюме

В работе автор использовал статистические данные переписи сельскохозяйственного населения и отчасти результаты эмпирических исследований. Как единица этого анализа послужило домашнее хозяйство, наряду с ним крестьянское хозяйство, смешанное (part-time) домашнее хозяйство и среднее сельское хозяйство. Труд состоит из трех разделов в зависимости от анализируемой проблематики: производственные мощности крестьянского хозяйства (показателями являются производственные мощности земли, рабочей силы в домашнем хозяйстве и мощности на средства производства, т. е. машины и оборудование), затем способ и элементы оборудованности постоянными потребительскими средствами (структура совокупных доходов, распределение доходов, некоторые виды личного потребления в крестьянском хозяйстве, отношения в структуре денежных расходов домашнего хозяйства) и элементы оборудованности постоянными потребительскими средствами крестьянского хозяйства.

Исследования и проведенный анализ показали различия обнаруженные между сельскими хозяйствами и смешанными хозяйствами в отношении большей земельной площади, более высоких рабочих мощностей в хозяйстве и высшей степени оборудованности сельскохозяйственными машинами. Однако, в обоих типах домашних хозяйств наблюдается стремление уменьшить размеры земельной площади и рабочие мощности в сельском хозяйстве за счет лучшей оборудованности сельскохозяйственными машинами.

В общих тенденциях уменьшения размеров земельных и рабочих

households 1/4 to 1/3 of the total income. As the income from farming increases more slowly than any other income, so grows the total income of an agricultural household more slowly than the income in part-time households. In this way the economic position of agricultural households grows constantly relatively at the worse.

In both household types the majority of income is spent as personal consumption (over 60 percent). In both types of households the personal consumption is, however, growing more quickly than the total income, which means that constantly less means remain in the household for covering of production expenses and investment in the household development. In this way there are less means left for the intensification of the production in the household. Such behaviour decreases in particular the possibility for economic development of the agricultural production.

The already existing differences in production capacities and economic status of analysed household types are constantly increasing, and namely to the disadvantage of agricultural households, causing surely further socio-economic differentiation in the village.

мощностей, на первом месте находятся смешанные хозяйства и таким образом увеличиваются противоречия в отношении производственных мощностей в этих двух типах хозяйства.

Прибыли в хозяйстве (крестьянские домашние хозяйства) составляют 3/4, а в смешанных хозяйствах 1/4—1/3 совокупной прибыли. Прибыли в хозяйстве показывают тенденцию замедленного роста в отношении прибыли осуществляемой вне хозяйства, в связи с чем совокупные доходы крестьянского хозяйства показывают также тенденцию замедленного роста и то в большей степени чем в хозяйствах смешанного типа. Таким способом постоянно ухудшаются экономические отношения в крестьянском хозяйстве.

У обеих типов хозяйства большая часть доходов отнесена на личное потребление (свыше 60%). Однако, личное потребление у обеих типов хозяйства показывает тенденцию более ускоренного роста чем совокупных доходов, другими словами, домашние хозяйства располагают более ограниченными средствами для покрытия расходов на производство и капиталовложений для развития хозяйства. Итак, остаются весьма ограниченные средства предназначенные для интенсификации производства в домашнем хозяйстве.

Существующие ныне различия в производственных мощностях и экономических отношениях в анализируемых двух типах хозяйства увеличиваются, причиняя при этом, ущерб крестьянским хозяйствам, что в будущем повлияет на увеличение объема социо-экономической дифференциации в деревне. ●